

ایران در سایه محمود درخنده

www.ketab.ir

سرشناسه: رنجبر، محمود، ۱۳۳۸-
 عنوان قراردادی: وقت سایه‌ها. شرح
 عنوان و نام پدیدآور: ایران در سایه / محمود رنجبر.
 مشخصات نشر: رامسر: نستین، ۱۳۹۹. / مشخصات ظاهری: ۱۴۴ ص: ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۴۴۴-۱۰-۰ : ۳۰۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: کتاب حاضر با حمایت انجمن اهل قلم شهرستان رامسر منتشر شده است.
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۳۹] - ۱۴۳.
 موضوع: فلکی، محمود، ۱۳۳۰ - . وقت سایه‌ها -- نقد و تفسیر
 موضوع: داستان‌های فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
 موضوع: -- Persian fiction ۲۰ History and criticism -- ۲۰th century
 شناسه افزوده: فلکی، محمود، ۱۳۳۰ - . وقت سایه‌ها . شرح
 شناسه افزوده: انجمن اهل قلم شهرستان رامسر
 رده بندی کنگره: PIR ۸۱۶۹
 رده بندی دیویی: ۸۵۳/۶۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۷۴۲۳۰۸
 وضعیت رکورد: فیا

ایران در سایه

نویسنده: محمود رنجبر، عضو هیأت علمی دانشگاه گیلان

ناشر: انتشارات نستین

نوبت چاپ: اول

سال انتشار: ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

با حمایت انجمن اهل قلم شهرستان رامسر

رامسر، بلوار امام خمینی، چهارراه سربازان گمنام، جنوبی نوزده، درب دوم

همراه مدیر انتشارات: ۰۹۳۶۶۸۳۷۱۹۷ (جلیل غدیری)

Email.nastain.publications@yahoo.com

@jalil.ghadiri

پیش گفتار

رمان «وقت سایه‌ها» اثر نویسنده و پژوهش‌گر رامسری مقیم کشور آلمان جناب دکتر محمود فلکی، به نظر و باور بسیاری از خوانندگان و نیز منتقدین ادبی، اثری قابل توجه و با اهمیت در کارنامه‌ی ادبی ایشان است. در تاریخ سی و یکم مرداد ماه هزار و سیصد و نود و هشت، سازمان مردم نهاد انجمن اهل قلم شهرستان رامسر به منظور معرفی بیشتر و نقد و بررسی این اثر، از حضور مغتنم نویسنده که برای استراحت به ایران آمده بودند بهره برده و نشستی به همین منظور در رامسر برگزار می‌کند.

در این نشست که با حضور جمع قابل توجهی از علاقه‌مندان به ادب فرهنگ گزارش شد، جناب دکتر محمود رنجبر دانش آموخته زبان و ادبیات فارسی و عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان و عضو ارجمند انجمن اهل قلم شهرستان رامسر با حضور نویسنده رمان به ارائه نقد و نظر می‌پردازد. جناب دکتر رنجبر پیش از این نشست در نقد و بررسی رمان سایه‌ها مقالاتی نگاشته بود. در این برنامه، نقد و نظر جناب رنجبر همراه می‌شود با سخنان و پاسخ‌های نویسنده رمان و نیز آرایه دیدگاه‌های مختلفی که حاضرین نشست بیان داشتند که هر آینه مورد توجه و اقبال همگان قرار می‌گیرد.

سخن‌ها و نظرها درباره این رمان در این نشست برای جناب دکتر رنجبر پایان نمی‌پذیرد و جناب ایشان در ادامه تلاش‌های خود برای واکاوی هر چه بیشتر ابعاد و ارزش‌های ادبی پرشمار این اثر، متنی مفصل فراهم آورده و در اختیار دوستان خود در انجمن اهل قلم می‌گذارد تا به نحوی شایسته‌تر در اختیار علاقه‌مندان به نقد ادبی به ویژه خوانندگانی که کارنامه‌ی ادبی جناب فلکی را دنبال می‌نمایند قرار گیرد و دفتر حاضر که پیش روی شما خوانندگان قرار دارد محصول این تلاش است.

به نمایندگی از همکاران خود در هیئت مدیره انجمن و همه‌ی کوشندگان و علاقه‌مندان به ترقی و توسعه‌ی فرهنگی و ادبی این دیار از جناب دکتر محمود رنجبر به خاطر اهتمام به نگارش دفتر حاضر، نهایت امتنان خود را اعلام می‌نماید.

رئیس هیئت مدیره، محمد علی جهانبخش، شهرستان رامسر، زمستان ۱۳۹۹

فهرست

۹	مقدمه.....
۱۳	فصل اول.....
۱۳	رمان وقت سایه‌ها از چه می‌گوید.....
۱۵	زمینه‌ها.....
۲۴	وجه تاریخ مدار رمان.....
۲۶	مسئله توسعه ایران.....
۲۸	ایران در سایه.....
۳۴	اختگی و توسعه.....
۳۹	انسداد سیاسی.....
۳۹	لایه‌های عمیق نفرت.....
۴۳	فصل دوم.....
۴۹	عنوان.....
۵۲	شکست زمان خطی.....
۵۳	سایه‌های زمان.....
۵۵	چه کسی روایت می‌کند.....
۵۷	کانونی‌سازی تلفیقی.....
۶۱	دورگگی و انگاره نوجوانی در وقت سایه‌ها.....
۶۳	امر واقع، رمان پسامدرن!.....
۶۷	وقت سایه‌ها و مسئله واقعیت.....
۷۲	فضاسازی در وقت سایه‌ها.....
۷۴	شخصیت‌های رمان.....
۷۶	قدرت.....
۷۸	سهراب.....
۸۱	صدیقه.....
۸۳	نگاهی در خواب.....
۸۴	جایگاه زن.....
۸۹	زوال یا مانایی.....
۸۹	واگویه.....

مقدمه

ای بسا من گفته‌ام با خود
زندگی آیا درون سایه‌ها مان رنگ می‌بازد؟
یا که ما خود سایه‌های خویشتن هستیم؟
ای هزاران روح سرگردان
گرد من لغزیده در امواج تاریکی
سایه من کو...
من نمی‌خواهم
سایه‌ام را لحظه‌ای از خود جدا سازم...
آه ای خورشید
سایه‌ام را از چه از من دور می‌سازی (فروغ، ۱۳۷۹: ۱۹۰-۱۸۹)

با ورود ایران به دوره پیشامدرن در سلطنت پهلوی اول و دوم، الگوهای متفاوت از زیست اجتماعی و ادبی برای ایرانیان رقم خورد. بازتاب حضور تمام قد زیست جهان شبه مدرن در دهه دوم سلطنت محمدرضا پهلوی جلوه‌ای بی‌بدیل در آثار ادبی به ویژه رمان داشته است. بررسی رمان‌ها از چنین منظری تصویری مناسب از انگاره روشنفکران از کیفیت این تحول در حوزه اجتماع و ادبیات را نشان می‌دهد. در این نوشتار با هدف شناسایی عناصر زیست جهان ایرانی در مناسبات اجتماعی و کیفیت رمان نویسی در دوره پهلوی دوم، تلاش

می‌کنم رمان «وقت سایه‌ها» (۱۳۹۳) نوشته محمود فلکی (نشر ثالث) را بررسی نمایم. رویکرد این پژوهش چند منظری است. این رویکرد چند حُسن دارد: نخست آنکه درکی ترکیبی از سازه‌های رمان و لایه‌های تو در توی آن به دست می‌دهد. دیگر آنکه همانند پژوهش‌های مبتنی بر نظریه‌ای خاص بسیار تخصصی نیست و بستری مناسب برای مطالعه خوانندگان با هر سطح دانش است. البته برای خوانندگان حرفه‌ای نیز خالی از فایده نیست، برای این دسته از خوانندگان نیز دو نقد مبتنی بر نظریه نوشته‌ام که در فصل سوم این نوشتار جای داده‌ام. آن دو مقاله را که ساختاری دانشگاهی دارد بدون کم و کاست آورده‌ام. از مهم‌ترین وجوه رویکرد چند منظری، آینگی تصاویر تو در توی رمان‌های چند ساحتی است. این رویکرد به منزلهٔ احتراز از مبانی نظری نیست، بلکه درهم تنیدگی مفصلی از منظرها و نظریه‌هاست که با کمک یکدیگر معانی متنوع رمان را با رویکردی شبکه‌شناختی استخراج می‌کند. از سوی دیگر برای فهم درست مدل روایتگری رمان‌های چند صدایی نیازمند نقد چند منظری هستیم. در این نوع رمان‌های مدرن و پسامدرن با تنوع زاویه دید، ساختار تو در توی جملات، صداها، گوناگون و فرو خورده و عقب‌نگاه داشته شدهٔ شخصیت‌ها مواجه می‌شویم. در این روش نویسنده رمان با رویکردی دموکراتیک سرخ‌های روایت را بین اشخاص داستان توزیع می‌کند تا خرده روایت‌های متنوع در سپهر کلان روایت نویسنده شکل بگیرد.

اجازه بدهید خوانش چند منظری را از وجه دیگری توضیح دهم. همه روایت‌ها جهت و مسیری دارند که خواننده را با خود به آن سوی می‌کشانند. این دیدگاه از سوی کانونی‌گر ارائه می‌شود. در واقع کانونی‌گر، کارگزاری است، که دیدگاهش به متن روایی سویه و جهت می‌دهد و کانونی شده نیز هدف کانونی‌گر است (حرّی، ۱۳۸۶: ۶۵). به عبارت دیگر معمولاً زاویه دید، یا درونی است یا بیرونی. زاویه دید موقعیتی است که نویسنده نسبت به روایت انتخاب می‌کند. زاویه دید درونی در متن داستان جای دارد، البته کسی که روایت را بیان می‌کند، می‌تواند به عنوان کنشگر درون داستان هم نباشد. مثلاً زاویه دید دانای

کل جزو شخصیت‌های داستان نیست و به عنوان زاویه دید بیرونی شناخته می‌شود، اما در زاویه دید درونی، روایتگر یکی از شخصیت‌های داستان است. در داستان‌های مدرن این نسبت دوگانه در هم می‌ریزد و نویسنده برای آنکه فردیت شخصیت‌ها و حس و تجربه آنان را به خواننده منتقل نماید، از منظرهای مختلف به رویدادهای داستان می‌نگرد. روایت چند منظری رمان به خواننده این امکان را می‌دهد تا در موقعیت‌های متنوع، صدهای متفاوت را بشنود و خود نیز در آستانه تماشای رویداد قرار بگیرد و از دریچه‌های مختلف حوادث داستان را پیگیری کند. ضمن آنکه این فضای چندبعدی و چند زمانی زمینه‌ای فراهم می‌کند تا خواننده دائماً در معرض کشف‌های جدید و استنباط‌های متفاوت از گفتمان‌های رمان قرار گیرد. در نتیجه نوعی دگرگونی زمان و مکان و جابه‌جایی شخصیت‌ها با درهم‌آمیزی رویدادها باعث می‌شود لایه‌های متفاوتی در رمان نمایان شود. بدین ترتیب، خواننده وقایع را به شکلی حسی از جانب کسانی می‌خواند که به شخصه درگیر اتفاق هستند؛ لذا هر شیوه معمول کانونی شدگی «ممکن است راوی در حال گفتن داستان باشد، اما زاویه دید می‌تواند به شخصیت‌های دیگر تعلق داشته باشد» (تایسن، ۱۳۸۷: ۲۷۳)، اما در روش چند منظری راوی و کانون شدگی یکی می‌شوند و موجب برجسته شدن پاره روایت‌ها می‌گردد. همین پاره روایت‌ها یا به اعتباری همین منظرهای متنوع است که کلان روایت داستان را شکل می‌دهند و آن را در ذهن مخاطب ماندگار می‌سازند. در داستان‌های چند منظری هدف اساسی غیاب نویسنده است، او نه قصد دارد کنشگر باشد و نه علاقه‌مند است راوی باشد. روایت او چنانکه ژپلند ولت اشاره می‌کند، ناهمسان نیست، یعنی روایتگری نیست که به عنوان کنشگر در روایت پدیدار نمی‌شود، بلکه تلاش او سکوت عمادانه برای دست به دست شدن سرخ‌های روایت است. نظام‌های درهم تنیده این‌گونه روایت‌ها در ژرف ساخت روایی خود به تنوع زیست روایت می‌انجامد. در روساخت نیز همین رویکرد موجب کثرت لحن و بیرون آمدن داستان از فضای یکدست روایی می‌شود. تنوع روایتگری در رمان از ویژگی‌های بارز فراداستان رمان‌های یک دهه اخیر به

شمار می‌رود. این شیوه در برخی داستان‌های معاصر به دنبال وحدت در عین کثرت است. مثلاً «مریم منوچهری» در رمان «بعضی‌ها بر نمی‌گردند» (نشر روزنه) در شش فصل به بیان ماجرا و حوادث رمان پرداخته است. این شش فصل، هر کدام شخصیتی واحد دارد که ماجراهای به ظاهر متفاوتی را روایت می‌کنند، اما به شکلی نمادین این ماجراها در پیوند با یکدیگر هستند.

قصد نداشتم مقدمه را این‌چنین پیچیده نمایم، تنها هدفم این است که توجیهی محکمه‌پسند برای شیوه نقد رمان و قوت‌سایه‌ها در این پژوهش ارائه دهم. در واقع گنجایش این رمان چنان است که اگر هریک از رویکردهای علمی به عنوان شخصیتی درون این رمان باشند، می‌توانند از منظرهای متفاوت به شرح و بررسی آن بپردازند. رویکردهایی چون روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، زبان‌شناختی، مردم‌شناختی و ... وجوه تازه‌ای از این رمان چند لایه را مکشوف خواهند ساخت. خوانش‌رمانی واجد لایه‌های برشمرده، کاری مشترک و دقیق از سوی متخصصان رویکردهای مختلف می‌طلبد، بنابراین حتی این پژوهش که داعیه‌دار چند منظری است نمی‌تواند مدعی آیینگی تمام وجوه این رمان باشد.

زمینه پدید آمدن این کتاب جلسه نقدی بود که به همت انجمن اهل قلم شهر رامسر صورت گرفت. در این مراسم از این جانب دعوت شد تا به نقد و بررسی رمان وقت سایه‌ها بپردازم، نویسنده رمان نیز از آلمان به کشورش آمده بود و فرصتی مناسب مهیا شده بود تا به سئوالات مخاطبان نیز پاسخ گوید. فرصت یک ساعت و نیم سخنرانی کفاف نکرد و علی‌رغم اجمال و نکته‌گویی، نقل یافته‌هایم ابتر ماند. پس از این سخنرانی بود که با جمع‌آوری فیش‌های تهیه شده به تشویق همسرم سرکار خانم رقیه رادمرد تلاش کردم تا آن را در قالب این نوشتار تقدیم نمایم. لازم است نهایت سپاس را از انجمن اهل قلم رامسر، مدیریت محترم کافه کتاب مجتمع مروارید این شهر سرکار خانم صادقی ابراز نمایم.

انجمن اهل قلم و مدیریت مجتمع مروارید در این شهر ساحلی و زیبا یک‌تنه به‌اندازه یک فرهنگسرا بدون هیچ چشم‌داشت و امکان دولتی تلاش می‌کنند تا فرهنگ کتاب و کتابخوانی را در جامعه گسترش دهند.